

свідчить про інтенсивне використання вторинної продукції цих видів.

Таким чином, археозоологічні матеріали з Кошарського поселення доповнюють дані про скотарство та мисливство античного населення Північного Причорномор'я та свідчать про його локальні особливості на території приморської частини Буго-Дністровського межиріччя.

Джерела та література

1. Цалкин В.И. История скотоводства в Северном Причерноморье // МИА. – 1966. – №135.
2. Цалкин В.И. Серый степной скот и первобытный бык // Бюллетень Московского общества испытателей природы. – 1960. – Т. 65. – Вып.1.
3. Цалкин В.И. Изменчивость метаподий и ее значение для изучения крупного рогатого скота древности // Бюллетень Московского общества испытателей природы. – 1960. – Т.65. – Вып.1.
4. Браунер А.А. Домашние животные греко-скифской фактории в Лузановке у Одессы // Архив ОАМ НАН України. – № 59279.
5. Цалкин В.И. Животноводство и охота племен Восточно-Европейской степи в раннем железном веке // МИА. – 1966. – №135.
6. Журавльов О.П. Дрібна рогата худоба елліністичного періоду Ольвії // Археологія. – 1980. – Вип.34.
7. Bokonyi S. History of domestic mammals in Central and Eastern Europe. – 1974.

SUMMARY

The article analyzes archaeozoological materials of the ancient settlement Koshary near Odessa in Ukraine. The study of the archaeozoological collection showed that the majority of animal bones belonged to the domestic species with cattle prevailing followed by horse, sheep and goat, pig and dog. Apparently, stock was reared for meat and milk purposes. Hunting played an insignificant role in the economy of Koshary inhabitants. At the same time, a great interest was provoked by a discovery of donkey's bones, as this species of the domestic animals is quite rare in the North Black Sea region in the 4 – first half 3 century B.C.

о. Юрій Мицик

З ОПИСІВ ПОСОЛЬСТВА В. М'ЯСКІВСЬКОГО ДО ТУРЕЧЧИНИ У 1640 р.

Войцех М'ясківський (кінець XVI – 1654 р.) належить до числа провідних польських дипломатів та мемуаристів XVII ст. Він походив з польсько-шляхетського роду М'ясківських гербу “Леліва”, котрий дав Польщі деяких відомих діячів культури, наприклад, поета Каспара М'ясківського (1549-1622). Майбутній мемуарист вчився на початку сімнадцятого століття у Познані, вивчав тоді і пізніше латину, турецьку й арабську мови, воював пізніше проти шведів у Прибалтиці, став на двірську службу королеві Сигизмунду III. Король наблизив до себе здібного юнака можливо й тому, що той був ревним католиком. Під час рокошу Зебржидовського М'ясківський підтримав короля. Саме йому випало з доручення Сигизмунда III повідомити про перемогу короля-імператора Священної Римської імперії Рудольфа II. У 1609-1610 рр. М'ясківський бере участь у війні Речі Посполитої проти Московської держави, супроводжує московських послів зі Смоленська до Варшави у 1610 р. Він брав участь у дипломатичних заходах навколо молдавського походу 1612 р. Тоді ставленник Туреччини Стефан IX Томша скинув молдавського господаря Костянтина

Могили з престолу і той втік у Хотин під захист Речі Посполитої. На допомогу Костянтину прийшли його шурина, коронний підкоморій Стефан Потоцький та князь Самійло Корецький. З волі Сигизмунда III М'ясківський прагнув відвернути цей похід, але було вже пізно. Князі вступили у Молдавію і зазнали там тяжкої поразки, а самі потрапили в полон, з якого вже не видосталися. Про цю подію і місця, пов'язані з нею, М'ясківський не раз згадує у своєму щоденнику, про який мова піде нижче.

Восени 1618 р. коронні гетьмани С. Жолкевський та С. Конєцпольський розбили ординців кримського хана Девлет-Гірея, якими командував його брат, а також Кантемир-мурза, на Орининських полях під Кам'янцем-Подільським. Брав участь у цій славній перемозі і В. М'ясківський. Пізніше він відіграв певну роль і в організації відсічі турецьким військам під Хотиним у 1621 р. З цього моменту він робить непогану адміністративну кар'єру: 1621 р. – подільський підстароста, 1625 р. – подільський староста, 1637 р. – львівський підкоморій.

У роки Національно-визвольної війни українського народу проти колоніального гніту Речі Посполитої 1648-1658 рр. він однозначно став на бік імперії. Між іншим, ці події спонукали його до створення надзвичайно цінних листів з описом військово-політичних новин. Одночасно такою діяльністю займався і його рідний брат, подільський земський суддя Лукаш-Казимир М'ясківський (кінець XVI – 1654 р.) та син останнього – галицький сотник Анджей М'ясківський, що був секретарем короля Яна-Казимира. Всі троє написали понад сотню важливих листів і реляцій, щоденників, адресованих королеві, його брату, Карлу-Фердинанду, Адаму Фірлею, Олександру Конєцпольському, краківському біскупу Петру Гембіцькому та іншим представникам польської правлячої верхівки, а також молдавським господарям Василю Лупулу (Лупу) та Георгію Стефану. Вершиною мемуарної творчості М'ясківського є його знаменитий діяріуш, у котрому він описує посольство на Україну Адама Киселя на початку 1649 р. М'ясківський брав у ньому участь і причетний до встановлення хиткого Переяславського перемир'я (24. II. 1649 р.). Його ж діяріуш подає унікальний матеріал, у котрому проливається світло на внутрішнє життя повстанського табору. Не випадково, дана пам'ятка неодноразово публікувалася і постійно використовується дослідниками Національно-визвольної війни.

Значно менше відома інша визначна пам'ятка, створена В. М'ясківським, – щоденник його посольства до Османської імперії, а також реляція. Відзначимо, що з часу Хотинського перемир'я (жовтень 1622 р.) між Річчю Посполитою та Османською імперією існував хиткий мир, який порушувався з обох боків, насамперед військами кримського хана та ногайськими ордами, що були у васальній залежності від останнього. Наприкінці 30-х років XVII ст., коли Річ Посполита перемогла в черговий раз Московську державу (Смоленська війна 1632-1634 рр.), коли турки застрягли у ряді війн, в т.ч. втративши й Азов, Стамбул став поступливішим. Стало можливим проведення великого посольства Речі Посполитої до Туреччини з метою укладання нового миру. Посольство готувалося з 1638 р., врешті король Владислав IV відправив В. М'ясківського у посольство 2. II. 1640 р., а через два тижні (15-го числа) той вирушив у путь з Кам'янця-Подільського. 13 липня 1640 р. це посольство повернулося до Кам'янця-Подільського, успішно виконавши дане доручення короля. Новий мир було укладено на підставі Хотинського пакту 9. X. 1621 р. В ході переговорів М'ясківський зумів довести туркам, що фортеця Кодак була збудована на землях, що тоді формально були власністю короля Речі Посполитої, а не турецького султана; що дана фортеця була збудована для приборкання козаків (це дійсно було так, хоча Кодак планувався і для посилення оборони від ординських наскоків та агресії Османської імперії).

Звинувачення у порушенні миру через козацькі морські походи на Чорному морі М'ясківський легко збив контраргументом, вказавши, що дії запорожців

провокуються ординськими наскоками на землі Речі Посполитої, в тому числі й Україну. Словом, М'ясківський виявив себе як мудрий і досвідчений дипломат, завдяки таланту якого Речі Посполитій вдалося досягти так потрібного їй миру хоча б на папері.

Все, гідне уваги, що діялося під час посольства, М'ясківський нотував у своєму щоденнику. Паралельно творився щоденник секретарем посольства – шляхтичем З. Лубенецьким, дуже близьким (і це природно) за текстом до твору М'ясківського, хоча в деяких місцях він подає детальнішу картину баченого та почутого. Після завершення посольства М'ясківський доповів про його результати королеві та сейму і за наказом короля уклав ще й писемну реляцію, котра набагато повніше, ніж щоденники, висвітлює сам хід переговорів. Усі ці твори поруч з іншими матеріалами посольства (королівська і гетьманська інструкції, листи) давно привертали увагу дослідників, частково публікувалися, але тільки відомий сучасний польський історик і археограф проф. Адам Пшибось повністю видрукував цей джерельний комплекс, здійснивши таким чином академічне його видання [1]. Саме на його підставі нами здійснено переклад найважливіших з точки зору дослідника історії Південної України фрагментів, звідти ж взято основні відомості про життєвий шлях В. М'ясківського.

Весь комплекс джерел, що стосуються посольства М'ясківського до Туреччини займає солідний том (разом з коментарями та вступною статтею). Нижче наводяться лише ті дані, які стосуються українського (козацького) питання, що постійно виникало в ході переговорів М'ясківського з членами турецького уряду на чолі з самим султаном Ібрагімом I (1640-1648 рр.). М'ясківський уважно і досить об'єктивно занотував точки зору урядів Речі Посполитої та Османської імперії щодо Запорозької Січі (тоді вона знаходилася на Микитиному Розі, на місці сучасного міста Нікополь Дніпропетровської обл.), запорізького козацтва, фортеці Кодак (збудована у 1635 р., відбудована у 1636-1637 рр. після повстання гетьмана Івана Сулими; вона дала, між іншим, початок сучасному Дніпропетровську). Тут знаходимо дані щодо морських походів запорожців, “Азовського сидіння” 1637-1642 рр., надзвичайно цікаво описується турецький флот, що виступав у похід проти взятого козаками Азова. Характерно, що у складі цього флоту були і трофейні козацькі “чайки” (до 50 за свідченням З. Лубенецького). Велику увагу М'ясківський приділив і пекучій проблемі “ясиря”, котрий ординці продавали цілими кораблями на ринках Стамбулу та інших міст Османської імперії. Він сам активно сприяв визволенню невільників, звичайно звертаючи увагу, в першу чергу, на польську шляхту, лаючи євреїв, котрі з якихось своїх міркувань чинили цьому перепони. Дуже цікавими і нестандартними виглядають його записи щодо розмов з потурнаками. Так, один з них (Зайончковський), уже будучи мусульманином, бідкався через те, що поляки нібито повністю винищили козаків (ця чутка була явно недостовірною). Отже, ясно, що чимало християн (навіть поляків-католиків) навернених, нерідко під тиском, в іслам, пов'язували своє можливе визволення саме з козаками-запорозжцями. Хоча траса посольства не проходила безпосередньо через Південну Україну, а через Молдавію, Валахію, Болгарію, М'ясківський не раз згадував про Кримське ханство, де панував тоді Бегадир-Гірей, про ординські наскоки на Україну. Дуже цікавими є дані про силістрійський пашалик, до складу якого входили й землі південно-західної України з Очаковом та Білгород-Дністровським (Акерманом) включно. М'ясківський досить довго був у самій Силістрії (в нижній течії Дунаю на території сучасної Румунії), описав це місто, переговори з силістрійським правителем Іпсир-пашою, котрий, як і його дядько Абаза-паша, колишній силістрійський паша, причому з потурнаків, був прихильником війни проти Січі і Речі Посполитої. Цінні свідчення розкидані по різних місцях творів М'ясківського з описом його легації. До них належить, насамперед, думка, висловлена М'ясківським про початки запорозького

козацтва, про котре й нині йдуть дискусії. У полеміці з турецькими дипломатами він висловив очевидно поширену в ті часи в Речі Посполитій думку, що запорозьке козацтво з'явилося ще до завоювання турками Константинополя (1453 р.) і навіть до їхнього приходу на Балкани (кінець XIV ст.). Нині відомо, що перша звістка про козаків-запорожців датована 1489 р., раніші ж повідомлення у польських хроніках (XIV-XV ст.) можна віднести і до запорожців, і, що більш вірогідно, до тюркських козаків. У світлі ж свідчень М'ясківського можна з більшою впевненістю твердити, що запорозьке козацтво існувало вже в XIV-XV ст., тобто нараховує не 500, а 600 з лишнім років.

Не переказуючи звісток В. М'ясківського, що мають безпосереднє чи посереднє відношення до історії Південної України XVII ст., наведемо їх нижче у власному перекладі українською мовою, як дипломатичної інструкції ("меморіалу") великого гетьмана коронного С. Конєцпольського. Уривки з щоденника З. Лубенецького подані у примітках. Пропущені нами фрагменти творів позначені трьома крапками в дужках.

"28 лютого, вівторок. Виїхавши з Кам'янця у полудень вже поганою дорогою, я переправився через Дністер під Хотиним по слабкому льду. Тамешній пиркалаб чекав на мене на березі з Молдавії у двох милях (...).

1 березня, четвер. Мені було віддано листа від молдавського господаря Лупула. Він повідомляв у ньому про смерть турецького султана Мурата і зайняття престолу його рідним братом султаном Ібрагімом (...).

5 березня, понеділок. У селі Криничанах над рікою Дзежею, недалеко від ріки Прут і лісу, що називався Сасовий Ріг. На цьому місці небіжчик Стефан Потоцький, на той час фелінський староста, коли у 1612 р. саджав на молдавський престол свого швагра Костянтина, сина Єремії, був розбитий господарем Томшею і взятий в'язнем до Костянтинополя. Там же на високій горі насипана могила, котра вкрила головних молдавських бояр і урядників, зичливих Костянтину і нашому війську, яких було страчено після цієї битви Томшею. Це були мої знайомі і приятелі, бо я з королівського наказу приїжджав до Львова і давав гроші на це військо та нещасливу експедицію, будучи посланим з рішення молдавських панів. Я був потім (посланим) й. к. м., щоб затримати війська у Поділлі, але вищезгаданий пан фелінський староста вже перейшов з ним Дністер і Прут до Молдавії і не хотів вертатися назад до Корони (Польської) (...).

9 березня, п'ятниця. До мене прийшли листи від й. м. пана краківського, у котрих він дав мені знати про кримську орду, котра недавно в минулі запусти вчинила велику інкурсію на Київщину і забрала до неволі багатьох людей. Обидва пани гетьмани наздогнали були їх з військом, але сувора і нечувана завірюха і супротивний вітер не дали почати битву, бо не тільки битися, але й бачити ворога було неможливо (...).

15 березня, четвер. У Берладі над рікою, званою тим же іменем. День теплий погожий, шлях добрий, пробивається трава. Тут вночі ксьондз плебан Визнанський, мій капеллан, охрестив чотирьох дітей. Назавтра в текучі в чотирьох милях над тією ж рікою Берладою їхав турецький чауш з Костянтинополя до господаря, даючи знати, що Галіл, силістрійський паша, був скинутий, а на його місце призначений Іпсир-паша (...).

20 березня, вівторок. У теплий день, добрим і рівним шляхом мене проводила кінна хоругов. На шляху я зустрівся з Костянтином, братом колишнього молдавського гетьмана, нашого індігена. Він мені чимало розповів новин про смерть персидського короля і татарського хана. На середині шляху мене зустріло сім хоругов добрих людей з п. Піларом, найвищим валаським економом. Перейшовши вброд немалу річку, бистру Бузову, ми стали у містечку Бузові (...).

1 квітня, неділя. Цвітна неділя. Веселий погожий день з легким вітром. Через мило проїхали пусте сільце. Ми прийшли до довгого, ще доброго мосту у Валаській землі через ріку або швидше рукав Дунаю, біля якого стояла озброєна валаська сторожа. Потім, проїхавши чотири мости, я став біля Дунаю о 18 годині. Вітер втих одразу так, що Дунай став спокійним як ніколи. Я сів у чайку, котра чекала на мене під червоним прапором із капітаном-турком і переправився через Дунай швидше, ніж за чверть години під самий силістрійський замок, що був колись збудований ще греками. Однак вози з кіньми переправлялися, почавши від полудня аж до першої години ночі, коли останні з возів прибули до просторого двору, який було призначено мені із пристойним провіантом. Були й різні музики, що аж набридли. Полька Дидинська прислала до нас вітати і знайомитися (свого) сина, гречного і стрункого, що був народжений від турка.

2 квітня, понеділок. (...) Дехто з компанії бачилися з удовою туркенею, котра є з дому Дудинська, польська шляхтянка, яку захопили татари панною, продали турку, її (майбутньому) чоловікові. Той, купивши її, взяв собі за дружину. Ця вдова туркена так сказала: "Мій чоловік-небіжчик залишив зі мною єдиного сина, а при цьому я маю на 80 000 грошей і дві кам'яниці тут, в Силістрії, але я була б рада залишити й кам'яниці, а взявши дітей та гроші, їхати до Батьківщини". Їй сказали: "Коли будемо їхати назад, то так вчинимо". Деякі мали з нею не бачитися і дати їй ради, але турки побачили, що поляки розмовляють (з нею), то поставили кілька турків на варту. Ті вартували перед її двором, а жодного поляка впустити не хотіли.

11 квітня, середа. Після святої месси холодним днем ми прибули на ніч до містечка Айдос, де я мав сварку з кадї та чаушем через шкоди, заподіяні на ночлігу. Там же була тривога від козаків з моря (...).

16 (квітня), понеділок. Перейшовши кілька рік і сел протягом чотирьох миль, я став табором під гарним містечком Бургас, де й караван-сараї і коштовна мечеть з банями, критими свинцем, ганки, фонтани в середині і по всьому місту. Вся мечеть услана килимами. Є кількасот ламп. Брук в місті і в полі. Потурнак Зайончковський дуже шкодував, що ми вирубали дощенту всіх козаків, бо так думали деякі турки (...).

20 (квітня), п'ятниця. В Кучук-Чикмеджи, 2 милі від Константинополя у розкішному палаці біля високих кипарисів і фонтанів нічліг над морем (...).

21 (квітня), субота. В суботу після раннього обіду я вирушив до Константинополя. В милі від Андріанопольської брами в полі чекали на мене чауш-паша і булук-паша з кількадесят кінних вбраних чаушів і спагіїв (...). Ми виїхали між натовп при дорозі, котрий чекав на наш (...) приїзд, особливо католики, християни, ченці. На вулицях люди різних націй стояли по обох боках і чекали, прагнучи побачити першого з цілого християнства посла до нового оттоманського пана (...).

23 (квітня), понеділок. У весняний день св. Войцеха, мого патрона, після світої месси і раннього набоженства я виїхав на Чорне море на одній чайці з паном Рудольфом Шмідтом, резидентом й. мості християнського цісаря, з чаушем і яничарами, котрі були дані мені для послуг і для охорони, щоб з дозволу великого візиря інкогніто подивитися на галери, човни й армаду, що виходила Чорним морем для відвоювання міста й замку Азова, котрі недавно, чотири роки тому, Москва захопила у турків. Цей флот виходив таким порядком. Рано на світанку 30 галер і 30 човнів, захоплених у козаків, ще й трохи більше, з двома галіонами, які турки звуть маунами (їх один потурчений грек-в'язень, не можучи допроситися викупу, сам зробив), стали на морі між Стамбулом і Галатою напроти мечеті Сулеймана. Всі ці кораблі були добре укомплектовані яничарами, левантійцями, гарматами і рушницями, оздоблені прекрасними і великими корогами коштовної роботи, що мали два хвости і довжиною понад 20 ліктів. А було на галіонах і деяких галерах по 6 прапорів. Скрізь грала воєнна музика, труби, барабани і турецькі дудки. Було чути і

наших сурмачів-в'язнів та потурнаків з галер. О дев'ятій годині на годиннику сам султан зійшов з сараю на діл, на берег моря. Там до нього підходили найважливіші галери і галіони, насамперед із своєю галерою Делі Гусейн-паша, капітан і гетьман цієї морської експедиції. Він попрощався з султаном і взяв каптан. Потім і другий. Після цього вдарили з усіх гармат і всіх рушниць. Потім (кораблі) стали в лад в шеренгу, відступивши від берега від султана на відстань двох пострілів з луку. Тоді було знову дано залп з усієї зброї, а потім в третій раз і четвертий, коли минули Галату у півмилі, проминувши палац і сад Нассуф-паші, де ми вже стали на ночліг. Вночі ж, як нам казали християни, верталися до Стамбулу з галер турки, яких заради пишноти та кількості було вигнано з майстерень. І сам султан інкогніто з матір'ю заїжджав до одного з садків для оглядання кожної галери та інших кораблів; а спочатку це зробив візир на своїй зеленій галері або великому каяку. Всі ці кораблі були знизу пофарбовані чорною фарбою, а зверху – різними кольорами. Були пофарбовані навіть весла, до котрих були тяжко прикуті небожата невірники, найбільше нашої нації і крові, вони працювали наго. При виді цього наші серця були вражені, сльози з'явилися на очах.

О дванадцятій годині на годиннику, в самий полудень, ми вийшли з палацу й саду Нассуф-паші (...). Пообідавши з охоти пана резидента, ми рушили морем до Чорної Вежі, у котрій й. м. пан Краковський, наш нинішній великий гетьман, сидів майже два роки, а з ним Лукаш Жолкевський, Ференсбах і князь Корецький, котрий був там же задушений (...).

28 (квітня), субота. Листи до й. к. мості та інших я послав на сейм через Семигородську землю. Цього ж дня пішло 10 галер на Чорне море заради язика, тобто 5 під Азов, а інші 5 під Очаків; а з рештою Делі Уссейн пашою затримався на березі від Константинополя (...).

1 травня, вівторок. Я був у візира на аудієнції протягом двох годин. Виклав усі пункти і пропозиції: висловив співчуття з приводу смерті Мурада, поздоровлення новому правителю; порушення пактів, скаргу на татар за недавній великий напад на Україну Наддніпрянську, затримання в Криму пана Дзержка, свою невчасну і голодну дорогу, незважаючи на пакти і давні звичаї. Висловив постулати про повернення в'язнів, котрих сповнений Стамбул і галери, про оскарження хана, про сувору заборону, щоб турецькі війська, які йшли під Азов, минали кордони Корони. Показав, що з нашого боку ми суворо караємо козаків за порушення приязні, тримаємо їх так, щоб ніколи шабля з їхніх ший не сходила. Тримаємо з коштом війська. На все відповідав візир, постійно наголошуючи на козаках і Кодяку. Боронив татар, що ті тому до вас ходять, бо ви їм не даєте звичайної данини, будете замки на султанській землі. Дав достатню відповідь. Я виклав й інші пункти інструкції від й. к. мості. Він взяв їх собі з усім до султана, обіцяючи мені швидко третю аудієнцію (...).

6 травня, неділя. На самій зорі, після святої месси, перед сходом сонця, я виїхав з свого двору до вітання султана повз різні мечеті, повз гробницю Абазі-паші та повз мечеть Софії (...).

Я привітав (султана) звичайним способом великих послів. Після другої частини моєї промови сказав сам султан: "Що ж то за приязнь, про котру говорить посол від імені свого пана, коли козаки плавають по морю і чинять шкоди?" Я сказав: "нехай накаже султан привести певного язика, скаже, що то татарська повість, що то донці, московські козаки; це кримські новини. На козаків скаржаться татари, прагнучи скрити свої злочини, бо самі два місяці тому напали на землі й. к. мості, мого пана, спалили чимало міст і сел, велику кількість людей взяли в неволю, котрих повно тут в Стамбулі, з Кафи, з Козлова; сповнені ними й галери. Посла й. к. Мості, посланого з даниною, тримають у в'язниці під сторожею, забравши в нього все, зламавши цим своїм злочином давнє і свіже перемир'я.

Й. к. мость вимагає, щоб татари були суворо покарані, в'язні відпущені, шкоди винагороджені, посол відпущений, щоб султан наказав їх вигнати з Буджаку до Криму". Знов сказав султан: "Я маю листи у цьому каламарі (когого торкнувся лівою рукою); прочитаю їх, побачу, чи згодяться вони з тим, що говорив посол". Потім він почав хвилюватися чи то з гніву, чи то з епілепсії, котра на нього часто находить з іншими хворобами. Що побачивши, візир сказав: "Вже досить". Потім я сказав, що інші пункти свого посольства я подав великому візиреві, котрі і на цьому письмі подаю султанові (...).

9 (травня), середа. Прийшла новина, що в'язні захопили галеру на Чорному морі, побивши турків (...).

11 (травня), п'ятниця. Вночі на Білому морі втекла галера із в'язнями, котрих мені було даровано.

12 (травня), субота. У великого візиря третя аудієнція. Ми довго трактували про всі пункти мого посольства. Мова була про Кодак, козаків, кордони. Мені довелося креслити для нього пальцем на землі, бо мап не було, Дніпро, Дністер, Буг, Очаків, Чорне море, Київ і інше, бо він не знав ніц. Тільки тоді почав вірити, що Кодак і слободи, поставлені на кордоні (володінь) й. к. мості. Я показав йому атестацію Шехін-аги і Муртази-паші і конфірмацію самого ж Мурада пакти, оригінали. Ці всі автентики були в мене. Врешті при закінченні даної сесії (він) наказав писати пакти і обіцяв швидку відправу з тією однак умовою, щоб й. к. м. суворо тримав козаків, а також не наказував давати допомогу Москві до Азова. (...)

18 (травня), п'ятниця. (...) Від Іпсира, силістрійського паші, прийшла новина, що наші чати палять під Тягинею та Білгородом. Через це візир тривожиться, загрожує мені затриманням, врешті обіцяє мені швидку, добру відправу і в'язнів. (...)

22 (травня), вівторок. (...) Цього дня я їхав до сераю на світанку. Там я був почастований звичайним обідом у візира, звичайними церемоніями; попрощався з султаном, котрий по моїй мові сказав до мене такі слова: "Нехай посол розповість про мою приязнь своєму панові, а при цьому, щоб козаки не ходили на море; бо якщо вони яку шкоду чинять, я не стерплю, а почну війну. Бог буде судити й карати (того), хто дасть привід". Його матір навчила його оцієї орації, по котрій я сказав: "Козаків множать татари; якщо ці будуть сидіти в Криму, то не вийдуть і козаки із свого Запорозжя". (...)

28 (травня), понеділок. З Криму прийшло два кораблі з нашими в'язнями, яких татари захопили в Україні в лютому. Один корабель був з Кафи, а другий – з Козлова. Осман-чауш, мій пристав, кажучи мені про це, плакав. Християнські послы з цим же прислали до мене із співчуттям.

29 (травня), вівторок. Вранці я був інкогніто на базарі, де розповідають різні важливі речі. Був і на тому ринку, де продають людей з великим моїм жалем, бо найбільше продавали підданих й. к. мості, котрих було набрано у Київському краю, а недавно під Черкасами підібрано цілу роту пана Гіжицького. Цього ж дня увечері я був інкогніто у великого візиря; трактували при свічах про повернення в'язнів, отже і про покарання татар та інші потрібні пункти. Повернувся додому не раніше другої години вночі.

30 (травня), середа. Провідав Кинан-пашу. Він мене вдячно прийняв, наказав дати каптан, напивав на козаків, дуже скаржився; видно вони далися йому взнаки, коли він бува силістрійським пашею (...).

1 червня, п'ятниця. Цілий день велика сварка за в'язнів. Турки, прислані султаном, перевіряють листи і їх (в'язнів) документи про визволення. Також переписують і тих, котрих мені було дано з галер та з кайданів. Євреї підкуповують турків. Візир через них у клопоті. Пані Божиславська з дому Железкувна, потурчена, з двома дівками бідна небога була у мене. (...)

3 (червня), неділя. У недільний день Святої Троїці непотішні новини з Персії, бунти, голод у Вавилоні. Не хочуть турки чекати на відсіч. Перси наступають, араби взяли місто Йемен. Делі Уссайм-паші під Азовом тяжко, просить про допомогу. Кримському ханові наказано йти до Московії. На Білому морі флорентійські галіони притиснули Бекір-пашу. Лупула ваблять до Порти, щоб йому відрубати голову, як і Бернавському, за великі кривди, виявлені на слідстві.

19 (червня), вівторок. Там паша зганяв людей з містечок та сел навколишніх до свого табору, прагнучи показати мені свою готовність і показати свою силу проти запорозьких козаків, шість човнів яких на моє нещастя три дні перед тим напали на одне сільце на морському узбережжі, поблизу табору. Вони почали висаджуватися, але побачивши турків і взявши язика про близьке (вороже) військо, стрибнули (назад) і пішли морем. Трьох однак турки догнали, двох вбили, а третього привели до паші. Через цього одного та ті шість чайок страх і велику тривогу зчинили, (паша) і до Порти послав, і мене затримав.

20 (червня), середа. Я їздив з Пазарджика до турецького табору тільки з 50 кінних до Іпсир-паші, котрий став у чотирьох милях над Чорним морем, поблизу нещасливої Варни, приблизно на тому ж місці, де Владислав, король Польський та Угорський, двісті років тому був розбитий Муратом султаном і загинув, як можна зробити висновок з істориків та людських поголосок. Паша вислав мені назустріч свого кіхая з усім двором та своїм військом, якого не було й тисячі. Триста (їх) могли рівнятися нашим козакам, а інші – мотлох (?); прапорів з десятків хвостами, але під жодною не було й 70 кінних; босняки, добруджани, татари, урумелі, кількадесят яничар; труби, сурми, крики, гуки даремні, а крім цього ніщо. Він прийняв мене в прекрасному наметі, кращому, ніж має великий візир; він молодший, але дурніший, мінливий, хитрий. Він є племінником нашого ворога Абазі-паші, і поглядами, і натурою такий же схильний до конфлікту і брехні. Перед тим минулого року він був будинським пашею, але через нікчемні думки та погані вчинки християнський цесар скинув його з того місця на наше нещастя. Зі мною вся розмова була про козаків, про наші війська, про прикордонні замки, про Кодак, про другий замок, новопоставлений під Очаковом, бо так представляв і до Порти писав, щоб мене не відпускали і перемир'я не укладали. Я відповів йому на все коротко і збив його тим, що все не до речі, бо уже укладено пакти. Султан хоче і зичить миру, не війни. Чому ж слуга не має згоджуватися з паном? Я вже про це досить наговорився за шість тижнів у Константинополі. Потім він наказав привести одного козака, в'язня, спійманого недавно, котрий не сказав більше нічого, тільки те, що з дозволу переяславського підстарости пішли на Крим для визволення пана Держка, посла й. к. мості, але їх сюди, під Варну, занесло вітром. Після цього я одійшов до іншого намету, у котрому на землі, на брудній шкірі було поставлено понад десять страв, але жодна не лізла до рота. Голодні машталіри мали сніданок. Я того ж дня повернувся до Пазарджика.

21 (червня), четвер. Не пускає (далі) Іпсир-паша, чекаючи інформації та відповіді з Порти, куди дав знати про ці шість човнів козаків; не дає і провіанту.

9 (липня), понеділок. Виїхав з Ясс. Нічліг під селом Криничани на могилі, котра вкрила багатьох наших, що із Стефаном Потоцьким полягли на цьому місці, як вище говорилося. Але вже пси і свині їхні кості й голови розтягли по більшій частині (...).

12 (липня), четвер. Перейшовши Прут, я став у Хотині. Сильний дощ. Назавтра до Кам'янця, переправившись через Дністер під безнастанним дощем. Цього ж дня в замку у пана Канажевського, кам'янецького підстарости (...).

18 (липня), середа. В Тербовлю в'їхав у сильний дощ з багном. Назавтра у микулинському замку із Мехмед-агою, а звідти стали у Зборові 20 дня”.

Примітки

4 березня, неділя. Виїхавши із Степановиць, ми приїхали до села Табор, три милі від нічлігу (...). Це село Табор названо так, бо там князь Корецький і гетьман Жолкевський отаборилися і ворог їм там нічого не вдіяв. Сліди цього добре видно, є ядра завбільшки з людську голову, є й ще більші по хатах у селян. Це місце трикутне: з двох боків тече річка Прут, а з третього насипаний вал. Тільки в милі від того села знаходиться Цецора, де було наших розбито. Ми їхали через ті місця, де була битва наших під Цецорою; там ми бачили велику кількість могил (...).

13 березня, вівторок. Виїхавши із села Скинтеї, ми приїхали ночувати до містечка Васлуй (...). Тут ми бачили руїни якогось пишного замку і колись красивого рва. Тут була резиденція молдавського господаря, зруйнована князем Корецьким (...).

1 квітня, неділя. Й. м. пан посол в полудень переправився через Дунай в чайці; а на таких чайках, що козаки на них плавають (...).

7 квітня, субота. Півдня маючи від ночлігу, ми приїхали до міста Провадії в полудень, там маючи зустріти свято. У цій Провадії стоїть замок із каменю, неможливий до здобуття. Однак запорозькі козаки минають замок і чинять часті напади до міста, спускаючися до міста на верьовках (...).

21 квітня, середа. (...) В'їжджаючи до міста, ми мали (перед собою) глядачів, людей різних націй, як от: французи, італійці, венеціанці, греки, а найбільше турки.

5 травня, субота. Вставши рано, я пішов до моря з паном Лещинським, з паном Стрийнським, з паном Броніковським. Прийшовши, ми знайшли собі каїк з чотирма веслами і їхали морем з добру польську милю до галери, де шафаром був пан Дружбич. Ми їхали заради прохання пана Дружбича. Прибувши на галеру, ми бачили кілька сот християн, особливо русі, в ланцюгах, що сковували їм ноги. Вони сиділи біля весел по п'ять на одній лавці і по п'ять на другій, як я колись бачив (школярів) у інфімі (найнижчому класі – Ю. М.) школи. Тут же двоє катів напереміну били по голому тілу то ремінями, шмарованими смолою то того, то іншого (невільника), котрі були голі до пояса, бо працюючи веслом, як вони кажуть “тягнути”, то треба роздягатися до пояса і працювати нагим. Потім нам вдалося, відходячи, дати по кількадесят аспрів невольникам, котрі сиділи у того отвору, через котрий ми проходили (...).

11 (травня), п'ятниця. Я однак чув цю вість, котра прийшла з Азова, що наші брати невольники захопили на Чорному морі дві галери. Це вчинив Бог. Чув я знову цю вість, що запорозькі козаки взяли місто над морем, недалеко від Константинополя.

20 червня, середа. (опис зустрічі з Іпсиром-пашею – Ю.М.)

“Проти нас вийшло все турецьке військо, котрого не було більше ніж 400. А піхоти було як півяничарки і з такою зброєю чотири хоругви, а під одною хоругвою не було більш 20-30 душ. Кінних же було дві хоругви. Під однією сиділо в панцирах 22 гарних юнаків з списками, це були покоєві паші. За ними – мотлох, хлопці були й такі, що менші, ніж мій хлопець. У другій же хоругви було понад 30 кінних. З них тільки один сидів (вбраний) по-гусарськи, а інші тільки зі списками, у поганенькому одязі. Оце і все військо, що з ним цей паша, тобто польний гетьман, завжди влітку стоїть у полі над Чорним морем. Хоч їх стягували до табору протягом кількох днів, бо ми на них у Пазарджику чекали, поки з'їдуться. Однак їх дуже мало було і ті бозна-хто. Сотня чоловіків, добрих поляків, гожих юнаків, внівеч би обернули цей мотлох; тільки на головах у них чалма, а якщо з голови це зняти, то цей хлоп зменшиться на третину. Добре кажуть про нашого одного мазура, який боявся турка, але оволодівши собою, вдарив на нього. А коли забив того, то сказав: “Не тебе я боявся, пане кудла (кудлатий – Ю. М.), а твого пудла (чалми – Ю. М.)”.

Провівши нас до табору перед самим намет паші, всі зійшли з коней, в т.ч. і й. м. пан посол. Кіхай взяв під руку й. м. пана посла, провів до великого намету, де

сидів паша. Ми всі пішли за ним. З кіхаєм трохи посидівши, прийшов сам паша. Це мужичок такої комплекції, котра більше пасує Венері, ніж Марсу, бо сам малого росту, мале й обличчя, худе, чорна борідка ніби у якого єврея. Привітавши й. м. пана посла, він був похмурим. Зразу ж запитав паша: “Чому ви прагнете миру, але воюєте з нами, ось козаки тепер на морі, їх я маю кількох, що тільки три дні тому їх спіймано”. Відповів йому татарами: “А чому ви також шлете татар, котрих і цього року було кількадесят тисяч?” Зразу паша наказав привести цих козаків. Їх тільки двох взяли живцем, а двох вбили, їхні голови були на палях перед наметом, всі інші втекли. Цих запитав пан посол: “Скільки вас було”. Ті: “Шість човнів”. “А з чийого наказу пішли (на море)?” Вони: “Нам ніхто не наказував. Правда, пан краківський наказав нам готуватися перед зимою, але потім прислав, щоб не ходили. А ми зимували в полях і пішли собі на здобич”. Пан посол сказав паші: “А бачиш, що не з наказу мого пана, бо й так не послав би і не вчинив би цього, коли прагне миру. А ті, що ходять (на море) без волі мого пана, то не піддані, але злодії”. Цьому козаки були дуже не раді.

24 (червня), неділя. Постій у полі під селом (...). Ми такі малі просто робили, бо, по-перше, силістрійський паша послав до Стамбулу відносно козаків, що були на морі, повідомляючи про це, щоб султан наказав біля Дунаю затримати послів. Друга рація, що через стації, хоч і поганські, мусимо вчасно ставати по багатших селах.

Додатки

№1

Уривки з реляції В. Мясківського

“...На другій аудієнції, котра була п'ятого дня по першій (перша аудієнція була 26 квітня – Ю. М) ми з візиром обговорювали головні пункти посольства. Після моїх пропозицій і декларації волі й. к. мості згідно способу і кондицій до миру з султаном, щоб останні Мурата пакти були стверджені, а татарський хан за недавню велику інкурсію в Україну був покараний; щоб в'язнів було повернено і винагороджено шкоди. Візир насамперед наполягав на Кодаці, а потім на справі з козаками з Запорожем і з даниною. Наполягав найбільше на Кодак, твердячи, що той поставлено на власній султанській землі, домагався, щоб його було неодмінно знесено, щоб ми з Запорожжя вийшли, а козаків дощенту вирубали в Україні, потім треба сподіватись на мир і трактувати з султаном про данину з Польщі.

Щодо Кодака сказав, що й. к. м. не такої сподівався подяки від оттоманського султана, бо такі вудила накинута на козаків заради користі й пожитку їх самих (турків), заради заборони походів на Чорне море, бо вже вони (козаки) не можуть плисти Дніпром на Запороже, а провіанту, пороху, липового дерева на човни не зможуть спускати. А що це їм дуже допікає, ясно показалося два роки тому, коли вони із своїм вождем Сулимою всю залогу Кодака вирубали дощенту і зрівняли вали із землею. Спитайте в'язнів, котрих вам сюди, з Кафи, з Козлова так часто присилають кораблями: “чи на султанському ґрунті постав цей замок?” Ці в'язні скажуть і самі татари, наші вороги, що не за Дніпром, як думаєте, володіння котрим належить в. к. милості, нашому пану, бо кордони корони визначені аж Чорним морем, але з цього боку, до Дністра, стоїть цей замок. Питав про мапу, оскільки її йому не дали, щоб придивитися до шляху до нас, довелося мені на тапчані пальцем показувати йому розташування місцевості нашої України і головних рік: Дніпра, Дністра, Бугу і вивести те, що з цієї нашої сторони до Дністра над Дніпром, а не за Дніпром до Чорного моря та Очакова постановлена ця фортеця або швидше мундштук для козаків. Довго про те була мова і суперечки, лише тоді він змінив свою думку. Про Запороже я сказав, що ані татар в Криму, ані вас тут в Адріанополі та Константинополі, не було, коли козаки від віків на Дніпрі, на землі польських королів почали жити, що й людська пам'ять не сягає їхнього початку. Отже неслухно султан

домагається цього Запорожжя, котре напевно зразу заселили б донські московські козаки. А щоб самих запорозьких козаків вирубати й вигубити їх із насінням, то це непотрібна афектація, хіба що султан також і в Криму не залишить жодної душі і вчинить (там) пустелю. Досить того що потужна коронна сторожа і військо в. к. мості завжди висить над ними (козаками – Ю. М.) з великим коштом, досить того, що шабля не сходить з їхніх ший, що кожного року, майже кожного місяця їхня кров плине струменем і не одним, не кількома, але тисячами своїх трупів козаки вкривають поля і платять цим за свої самоуправства (...).

Я був у Кінан-паші, першого візира після великого (візира), бо він після нього одразу ж засідав на дивані (тут: рада – Ю. М.). Цей найбільше натискав на козаків, твердячи, що і тепер, і потім не може настати мир, доки буде їхнє плем'я в Україні та Запорожжі; треба винищити у світі і саме їх ім'я. Знати, що вони йому вчинили прикrostі, коли він поблизу них був силістрійським пашею (...).

(Далі йде опис аудієнції у султана 6 травня – Ю. М.). "...Сам султан сказав мені: "Яка то приязнь твого пана, про котру ти мені розповідаєш, коли козаки чинять мені шкоди на Чорному морі?" Я сказав, що це татарські вісті. "Нехай тут стануть ці язики, то при мені вони інакше скажуть. Швидше це покаже на донських московських (козаків), котрі й тепер з Чорного моря не виходять". Знову сказав султан: "Я маю у цьому каламарі листи, що це козаки не московські, а польського короля". Після цього я скінчив другі пункти своєї легації (...).

На третій день до мене прийшов Зуліфкар-ага, потурнак-угорець, і давній угорський і латинський перекладач. Бачив трансакції Шехін-аги та Муртази-паші, пункти та оригінал апробації Мурата. Зразу узгодив спочатку конфірмацію самих пактів, не згадуючи жодним словом про Кодак, слободи, паланки, Запороже й данин. (...) Зуліфкар-ага домовлявся щодо донських козаків, щоб вони не з'єднувалися з запорозькими (...).

За два тижні по вітанню, у вівторок рано (22 травня – Ю. М.), як і раніше, я прибув до сераю (...). Два паші привели мене на диван, де вже шість інших сиділи із великим візирем (...). Візир, близько стоячи від султана, сказав, що султан вдячно приймає бажання і зичливість й. к. мості, а свої навзаєм обіцяє (...). Укладений мир султан схвалює і цей мир буде тривалий і статечний, якщо Чорне море буде вільним від козаків. Свої пункти він посилає через Мехмед-агу, найпереднішого чауша із свого двору. Сказав потім і сам султан: "Нехай посол скаже своєму пану, що йому мир і приязнь від мене несе. Нехай скаже і те, щоб і мої піддані і море мали мир від козаків, бо якщо їх не стримає (король), то дійде між нами до великої крові, а високий Бог побачить з неба, розсудить і покарає того, хто буде причиною страшної війни". Я сказав на це: "Щасливий день, під час котрого настає святий мир між такими великими монархами, щасливі й піддані їх, що будуть під їхнім згідним пануванням і крилами безпечно хвалити ім'я Бога, а шаблі обернуть на орала. К. й. м., мій пан не дасть приводу до розірвання приязні, а козаки у своїх запорозьких комишах втихнуть як лиси у своїх норах, якщо кримські огирі не порушать їх, а їхніх дружин та дітей не будуть брати в неволю, палити хати, перестануть нападати на землі к. й. м." (...).

(Далі мова йде про переговори з силістрійським пашею Іпсиром відносно нападу на узбережжя шістьох козацьких човнів – Ю. М.).

"...Після привітання зі мною під час розмов став зразу вигадувати про козацьке свавілля, кривди й шкоди свого пана і поставив цього в'язня козака, котрий визнав, що вони із Запорожжя вибралися без відомості старших. Я сказав, що не дивно, хочби й сто човнів напало, бо перемир'я з Мурадом (турецький султан Мурад IV, що панував у 1623-1640 рр.) вмерло, а про нове укладене вашим паном, Польща не знала і не буде знати, ані вірити, доки мене не побачить і доки Мехмет-ага в секреті буде ховати пакти і не віддасть к. й. м.: "А як будеш нас тут довше тримати, то прийдуть і

суходолом до Дунаю війська і козаків побачиш більше на морі і коло свого намету” (...).

№2

Уривок з інструкції “Меморіалу”, даного послу В. М’ясківському великим гетьманом коронним С. Конецпольським

“Без сумніву, що турки вийдуть (на переговори) з чотирма пунктами, тобто про данину, козацькі походи, Кодак і Запороже (...).

Козацькі походи

Ми не можемо їх заперечити, але й турки мусять нам визнати, що татари часто в нас бували; ще не висохли чорнила (на договорі 1621 р. – Ю. М.), як Муртаза-паша вийшов з Урущука, коли Сатмаша-мурза з ордою Кантимира напав на Україну на людей, забезпечених миром. Визнають і те, що коли раніше кількадесят, кількасот (козацьких) човнів виходило на море, то тепер їх кілька, і то з труднощами, прокрадалося (на море). А така велика справа і роз’юшена сваволя, увійшовши в смак великої здобичі, не могла одразу так швидко вгамуватися. Знають і про те добре, що й за ці малі походи (козаки) заплатили. А якби зібрати їхню кров у один потік, то він, без сумніву, зніс би оті їх човни, на котрих вони грішили; ці ж їхні човни не забрали б напевно не тільки їхніх відрубаних голів, але й їхніх вух, якби по одному з трупа відрубали. А чи так було вчинено з іншого (турецького – Ю. М.) боку, нехай самі розсудять. Але минулих справ не можна поправити і то доказова річ, що як козаки у порушення заборон к. й. м., так татари без відомості султана чинили свої поганські екскурсії. Це не повинно нас сварити, але з обох боків ми повинні про це дбати, як і чинить на ділі й. к. м., щоб ця сваволя з обох боків навіки була приборкана.

Кодак

Він є важливим доказом того, що й. к. суворо хоче тримати приязнь з турком, бо такий великий кошт щорічно дає на затримання козацької сваволі і на укріплення цього місця. Це у Порті злостиво брешуть, твердячи, що даний форт став на землі турецького султана, твердять що він перешкоджає татарським переходам, що він несе небезпеку Криму й Очакову, що він шкідливіший татарам і туркам, ніж козакам. А це неслухно і нерозумно твердять. Того, що він нібито стоїть на землі турецького султана, ніколи не можна довести, бо як тільки почали люди жити в цих краях, то наші предки мали у володінні все Дніпро, а з нього (Дніпра) згідно з Геродотом ще тоді пірати виходили на море. Звідси турки беруть собі аргумент, що то не костьоли стоять змуровані (з каменю) в полях, а що то їхні мечеті! Вони дуже помиляються, бо ще й 200 років нема, як вони опанували Адріанополем. Якже там могли бути перед тим турки, як і татари, котрі до Криму недавно прийшли, бо той півострів, де зараз Крим тримали генуезці. Після взяття Константинополя, щоб турки мали будувати ті мечеті, були б якісь пам’ятники, були б і ознаки їх поселень; ми б знали, як вони звідти знову вийшли. Врешті, не знаю, як це узгоджується з козаками, котрі там, на Дніпрі, живуть споконвіку. Тоді правда, що були (капища – Ю. М.) язичеські, але не мусульманські. А турки беруть звідти і той аргумент, що на певних камнях знаходять арабські письмена. Цей документ слабкий, бо в наших костьолах чимало письмен латинських, грецьких, єврейських, котрих і нині вживають, але латинникам, грекам, тим більше євреям, не належать.

А щоб збудувати місця татарських проходів, то чи можлива ця річ? А татар так багато, як волосся на голові, а куди вони прийдуть, то там готову переправу собі знайдуть, важко про це й подумати. А що найважливіше, на Кодаці споконвіку ніколи не переправився жоден татарин, бо при такій спробі його зразу ж швидка течія між

каміннями (пороги – Ю. М.) жорстоко б занесла раніше, ніж його коня, на інший бік.

А щоб Кодак був небезпечний Криму чи Очакову, то не знаю з якої б це причини, бо Кодак стоїть від Очакова далі, ніж Кам'янець, ніж Бар, однак звідти не вбачають жодної небезпеки, хоч це ближчі волості. До Криму ближчими, ніж Кодак, є Запорозькі Острови, з котрих за один перехід можна сягнути Перекопу. Звідти ж треба йти два тижні, чому Кодак є страшнішим до Криму, хоч знаходиться від нього в кількадесяти милях, ніж Запороже, що є в понад десятку миль? Чому ці 2-3 тисячі жовнірів, що стоять в послушенстві на Кодаці, страшніші, ніж 60-80 тисяч свавільних козаків у понад десятку миль?

А щоб поганого мало мислитися Криму, коли там (на Кодаці) стоїть не більше кінного війська, ніж є тепер? Окрім піхоти, котрій і за вал вийти не годиться, не має там більше, ніж кількасот кінноти, необхідної для самої сторожі, щоб сваволенство не прокрадалося полями на Запороже. Отже цей гарнізон не так заради татар, як швидше козаків стоїть, неслушно від нього боятись небезпеки.

А як козакам смакує цей форт, котрий позбавив їх сваволі та хліба, явним доказом є ліквідація його початків при Сулимі, за що цей (Сулима) дістав на тяжкі муки та смерть. Маса є таких, що повиходили до Азова, але вони про це (знесення Кодаку) завжди думають і таємно стараються його знести і очистити Дніпро.

Врешті ж, якщо б їх так сильно цей форт вражав, то й. к. м., дивлячися на таку їхню невдячність, що й. к. м. і Річ Посполита з доброї волі для утримання давньої приязні чинить такою великою ціною, а вони це інакше тлумачать, охоче накаже його (Кодак) знести. Тоді нехай не мають за зле, коли по-старому будуть на морі козацькі походи, бо без нього (Кодака) їх не можна припинити. Це все одно, що хтось би забрав у вершника уздечку чи мундштук і наказав стримати коня. Так само такий хоче тримати козаків у послушенстві без Кодака.

Запороже

Щоб воно було очищене, щоб на ньому жодного козака не було, як часто того вимагають турки, то це ні в якому разі не можна здійснити. І не тільки заради затримання давнього володіння і сторожі проти татар, але й заради користі самих турків. Бо нехай не один, а сто тисяч Кодаків буде, але, якщо люди, що є у послушенстві (короля) не будуть резидувати на Запорожі, хто б тоді очищав Дніпро від сваволі. Кодак не дає спускати (Дніпром) лип, човнів, борошна, але він не може затримати людей, котрі мають такий широкий шлях між Дніпром і Бугом. До того ж ті, котрі повтікали до Москви перед (нашим) мечем і осіли на Дону, дізналися б, що там немає жодного гарнізону і одразу б повернулися на ті острови, а звідти б чинили шкоди туркам. А замки, котрі знаходяться у верхів'ях Дніпра, цього не тільки не могли б заборонити, але й самі постійно були б від них у небезпеці.

Що ж їм (туркам) мають завадити люди й. к. м. на Запорожжі, котрі не тільки не будуть чинити жодної шкоди, але й навпаки будуть боронити, щоб цієї шкоди не було їм (туркам) не від кого. Тільки того треба, щоб очаківський бей зносився з полковником, котрий там (на Кодаці) резидує і жив з ним у приязні, а не так, як зараз; бо кількадесят тих, котрі через сваволю несли сторожу на Дніпрі, піймано і до Очакова (приведено). Це треба згадати.

Остерігатися треба й того, щоб перекинчиків не приймали, бо коли хто від палі до них (турків) втече, а таких маса є в Очакові, замість того, щоб їх покарати, то чинить зухвало; вони стають султанськими найманцями (?), з чого чиниться сваволя.

Оті рації подавши їм для розгляду, може їх посол запевнити, що з боку й. к. м. буде статечно дотримано приязні. Однак, якщо від них нам навзаєм нічого не буде робитися, не будуть погамовані татари від нападів, а напади і тепер не припиняються, тоді не з нашої причини настане розірвання святих пактів давньої приязні. За це справедливий Бог, без сумніву, покарав би і знищив їх як короля Владислава (Варненчика – Ю. М.) під Варною за порушення клятви.”

Джерела та література

1. Wielka legacja Wojciecha Miaskowskiego do Turcji w 1640 r. – Warszawa-Krakow, 1985.

SUMMARY

The article deals with the materials of the diplomatic mission of the outstanding diplomat of the *Rech Pospolita* in Turkey in 1640. It contains Ukrainian translations of the major parts of this source from the history of the Southern Ukraine, Zaporizhzhia Cossacks and Poland and Turkey diplomatic relations of the 17th century.

Ю.П. Князьков

МАЛОВІДОМІ ПОДІЇ БОРОТЬБИ З КРИМСЬКИМ ХАНСТВОМ У ЗАПОРІЗЬКОМУ КРАЇ В 1696 р.

У кінці XVII ст. Росія, Україна та Запорожжя знаходились у стані війни з Кримським ханством та Османською імперією, яка почалася в 1695 р. облогою Азова та взяттям турецько-татарських укріплень у пониззі Дніпра.

Влітку 1696 р. Петро I знову обложив Азов. Постало завдання “чинить воинский промысел” над Кримом, захищати запорозькі та українські землі від татарських набігів, не допустити допомоги з боку кримських татар Азову [1.-Арк.103].

Відомо, що в травні того ж року за власної ініціативи 500 запорожців на чолі з отаманом Я. Чалим здійснили морський похід, полонивши 17 турецьких суден, які йшли до Очакова [2.-С.177]. У липні запорозькі козаки під командуванням Я. Чалого та Я. Мороза повторили похід. Інший загін українських козаків та частина запорожців на чолі з київським полковником К. Мокієвським отримав наказ піти “для воинских промыслов около Ачакова и башни Ачаковской, на стороне Перекопской стоящей” (Кінбурзького укріплення – Ю.К.) [1.-Арк.3].

У Таванській фортеці (біля сучасного м. Берислава – Ю.К.) знаходився російсько-український гарнізон із 400 козаків Гадяцького та Лубенського полків, 286 солдатів, 250 сердюків та 100 запорожців [1.-Арк.3].

Військові дії на Нижньому Дніпрі та під Азовом викликали велику стурбованість у Криму. Хан вважав, що “московские люди пойдут под Перекоп”, “учинят жилищам разорение, и жен и детей в полон поберут” [1.-Арк.2]. Тому з весни 1696 р. він з військом знаходився за межами Перекопу. Не випадково, запорожці бачили орду на р. Каланчак [1.-Арк.1].

За словами полонених татар, хан стояв на Чорній Долині [1.-Арк.82]. У разі наступу російсько-українських військ на Крим, татари планували “на Конской встречею препятствие великороссийским и малороссийским войскам чинити”. Повідомлялось, що степи були спалені від р. Молочна до самого Перекопу [1.-Арк.112].

Складовими частинами військових дій у Нижньому Подніпров'ї були розвідницькі та бойові рейди окремих татарських та козацьких загонів. Так, в липні боярин Стрешнев доносив, що на р. Самарі “объявилась басурманская орда”, на р. Кінській (Конка) – бачили 80 татар [1.-Арк.6]. Один із татарських загонів із 37 чоловік був розбитий запорожцями біля урочища Токмача [2.-С.177].

У той час відкритим залишалось питання: відправить чи ні кримський хан значні військові сили на допомогу обложеному Азову. Тому, гетьман І. Мазепа, в свою чергу, вислав загін із 75 козаків Полтавського полку і 74 козаків-компанійців на чолі з санжарським сотником Микитою Плячником, щоб “языка взяти” і дізнатися, чи будуть орди йти на Азов. Маються на увазі “шляхи на Муравские, которые из Крыму